

Processos de Desarmament, Desmobilització i Reintegració (DDR) amb perspectiva de gènere

Què es el DDR i com s'ha aplicat des d'una perspectiva de gènere?

El DDR és un conjunt de processos complexos i multidimensionals que tenen per objectiu contribuir a l'estabilitat i seguretat en contextos post-bèl·lics i afavorir una pau sostenible. Inclou el desarmament, o recollida d'armes lleugeres i pesades en zones de conflicte; la desmobilització, o desarticulació d'organitzacions armades i desvinculació de combatents d'estructures militars; i la reintegració, que inclou el retorn i la integració social i econòmica d'excombatents a les seves comunitats i a la vida civil. Normalment els processos de DDR són definits en el marc de negociacions de pau. La majoria d'acords de pau des de la 1ª Guerra Mundial han inclòs disposicions sobre DDR i estudis recents indiquen que s'han iniciat més de 60 programes en 40 països des de finals de la dècada de 1980s. Tradicionalment aquests processos han estat centrats en les necessitats dels excombatents homes i adults, ignorant les experiències i necessitats de dones i nenes malgrat les diverses funcions que desenvolupen: com a combatents, en activitats de suport a grups armats o com a constructores de pau. La falta de perspectiva de gènere en la planificació i implementació d'aquests processos ha suposat que nombroses dones i nenes hagin quedat excloses o s'hagin marginat del DDR. Tot i que els grups armats habitualment mantenen patrons sexistes, en molts casos les dinàmiques del conflicte i les necessitats de l'organització han permès relacions més igualitàries. L'etapa de DDR, per tant, és clau per a la redefinició de rols i identitats –incloent masculinitats i feminitats– en el context post-bèl·lic.

Quines conseqüències té en les dones un DDR sense dimensió de gènere?

Tot i participar en nombrosos escenaris de conflicte armat, moltes dones i nenes no han estat reconegudes formalment com a combatents i no s'han pogut acollir a programes de DDR. Això està vinculat a l'adopció de definicions restrictives respecte a què converteix a una persona en "combatent".

En alguns casos la decisió ha estat en mans dels lideratges masculins de grups armats. En altres, els criteris d'elegibilitat han estat esbiaixats deixant fora a moltes dones, en especial a aquelles implicades en tasques de suport. A Sierra Leone, per exemple, per acollir-se al DDR s'exigia l'entrega d'una arma. Moltes dones compartien les armes amb els seus col·legues i van ser forçades a entregar-les als homes abans de la desmobilització. En molts casos, dones i nenes que han estat segrestades i/o forçades a convertir-se en combatents o a casar-se amb milicians no han estat reconegudes com a beneficiàries.

En cas d'accedir a programes de DDR, moltes dones pateixen altres formes de discriminació –per exemple en l'accés a crèdits o terres– i/o es veuen abocades a programes de formació en tasques considerades tradicionalment "femenines" (secretàries, perruqueres o costureres) sense tenir en compte el lideratge, els coneixements i les experiències adquirides per les dones durant el conflicte armat en múltiples àmbits, tant com a combatents com en tasques de suport mèdic, mecànic o logístic. A El Salvador, per exemple, tot i constituir un 30% dels combatents dels grups armats d'oposició i acollir-se al DDR, la majoria de les dones van tornar a rols tradicionals de mares i esposes. En tornar a les seves comunitats, moltes dones i nenes afronten també situacions d'estigmatització per haver transgredit els rols socialment assignats. Les necessitats de les famílies de combatents no sempre han estat considerades i els beneficis del DDR s'han centrat en els combatents a nivell individual. A molts contextos, a més, el retorn de combatents provoca situacions de tensió i un increment de la violència domèstica.

Com contribueixen les dones al DDR?

Si bé les dones han estat tradicionalment excloses dels espais de decisió i planificació del DDR, diversos exemples a tot el món il·lustren les aportacions positives que poden fer. Grups de dones han pres la iniciativa en temes de desarmament. A finals de la dècada de 1990, a Mali grups de dones van organitzar la crema de més de 3.000 armes i a Libèria van exigir un procés de desarmament abans

de dur a terme eleccions i van estar presents als llocs de recollida d'armes. A l'illa de Bougainville (Papua Nova Guinea) algunes dones van fer incursions a la jungla per a convèncer als combatents per a que deixessin les armes i després de la signatura de l'acord de pau van demanar la destrucció de totes les armes al territori. A Albània, grups de dones van liderar campanyes d'informació i sensibilització sobre els riscos que suposen les armes per a les dones. Les dones també han tingut un paper rellevant en processos de reintegració i s'han implicat en projectes per atendre les necessitats de menors excombatents i per millorar la confiança i les condicions de subsistència de les dones vinculades a grups armats. A Sierra Leone, una enquesta va consultar a excombatents sobre els actors més rellevants en el seu procés de reintegració i un 55% va identificar a les dones de la seva comunitat.

Quines directrius internacionals promouen la perspectiva de gènere als processos de DDR?

La resolució 1325 de la ONU (2000) va animar a tots els actors involucrats en el disseny de processos de DDR a tenir en compte les diferents necessitats de dones i homes combatents i a considerar també les necessitats de les persones que depenen d'ells i elles. En successives resolucions que formen part de l'agenda de dones, pau i seguretat s'ha reiterat la necessitat de que dones i nenes tinguin accés total als programes de DDR i que aquests abordin qüestions com la violència sexual. A partir de les lliçons apreses en l'àmbit de DDR, en 2004 l'ONU va desenvolupar els Estàndards Integrats de DDR (IDDR, per

les seves sigles en anglès), que reconeixen els dèficits en el tractament de dones i nenes en DDR i insten a que els criteris d'elegibilitat garanteixin la participació de dones i nenes. Segons l'ONU, els programes de DDR han de respectar tres principis: equitat de gènere, no discriminació i focus en les persones.

Quins són els principals reptes en aquest àmbit?

Els programes de DDR han anat evolucionant i d'estar centrats en els combatents progressivament han passat a tenir un major focus en les comunitats afectades per la violència (DDR de segona generació). Paral·lelament, hi ha hagut un major reconeixement a la importància de la inclusió de les dones a tots els aspectes del DDR. Tot i els compromisos polítics i el desenvolupament de guies operatives per a introduir la perspectiva de gènere al DDR, les dones encara continuen estant subrepresentades en aquests processos. Algunes anàlisis atribueixen aquesta mancança a la persistència de tòpics que consideren a les dones només com a víctimes, sense reconèixer la seva capacitat d'agència; a la falta d'informació sobre l'impacte positiu de la implicació de dones en processos de DDR; i, en general, a l'exclusió de les dones de les negociacions de pau on es decideixen els processos de DDR, entre d'altres temes clau. La reintegració és un dels àmbits on persisteixen més reptes. En aquest sentit, és important que els processos de reintegració no suposin un retrocés en drets per a les dones, no perpetuin una divisió sexista del treball i tinguin en compte les necessitats de l'entorn familiar dels i les excombatents.